

АДЕКВАТНОСТЬ І ЕКВІВАЛЕНТНІСТЬ У ПЕРЕКЛАДІ МОВНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ

Сітко А.В.

Національний авіаційний університет, кандидат філологічних наук

Струк І.В.

Національний авіаційний університет, кандидат філологічних наук

Київ

ADEQUACY AND EQUIVALENCE IN RENDERING LANGUAGE PECULIARITIES

Sitko A. V.,

National Aviation University, Ph.D. in Filology

Struk I. V.,

National Aviation University, Ph.D. in Filology, Kyiv

АНОТАЦІЯ

Пропонована розвідка присвячена проблемі адекватності та еквівалентності відтворення мовних особливостей. Виокремлено перекладацькі прийоми, якими послуговується перекладач для забезпечення адекватного розуміння реципієнтом мовних особливостей у перекладних творах американського письменника М. Твена.

ABSTRACT

The suggested exploration is devoted to the problem of Adequacy and Equivalence in rendering Language Peculiarities. Translation methods which should be used by the Translator to help the Reader to understand Language peculiarities in the translated works of American writer Mark Twain are figured out.

Ключові слова: Марк Твен, мовні особливості, дефіксація, малапропізм, сенс, стратегія, форма, художній переклад.

Keywords: Mark Twain, language peculiarities, defixation, gobbledygook, sense, strategy, form, literary

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку перекладознавства питання, на кшталт перекладності і неперекладності, адекватності та еквівалентності перекладу, є предметом найбільшої полеміки у науковому середовищі, особливо, якщо це стосується мовних особливостей, які, інколи, є обернено пропорційними до мови перекладу, звідси, вони не можуть бути перекладені без творчого проникнення перекладача у суть тексту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема адекватності та еквівалентності у передаванні мовних особливостей, використаних у романах Марка Твена з англійської мови українською, окремо ще не досліджувалась. Питання адекватності та еквівалентності, як загальних категорій відтворення вторинного тексту запропоноване в працях С. Амеліни [1], М. Гарбовського [4], Н. Галесєвої [3], В.

Виноградова [2], В. Демецької [6], Г.Єнчевої [10], А. Раті [19], Ю. Плетенецької, О. Чередниченка [2323], Д. Ольховникова [16], М. Маркиної [18]. Мовні особливості як явище художнього мовлення та частина авторського стилю письменника завжди привертала увагу українських та закордонних лінгвістів і перекладачів. Зокрема, дослідженню граматичних особливостей художнього слова у літературі присвячені роботи Н. Немцової [1414].

Виділення невіршених частин загальної проблеми. Адекватність та еквівалентність мовних одиниць, як сфера інтерпретації і творчих перекладацьких рішень завжди привертала увагу перекладознавців. Однак вітчизняні дослідники здебільшого надавали перевагу адекватності відтворення тексту, тоді як еквівалентність у передаванні мовних особливостей мовами оригіналу та перекладу українською лише частково знайшли своє відображення у працях дослідників Е. Денежної [77], Т. Дитини [88], О. Ребрія [2020]. Звідси, дослідження понять адекватності та еквівалентності сприятиме поглибленому вивченню особливостей відтворення мовних особливостей, увиразнюючи мету цієї статті.

Виклад основного матеріалу. Різновекторність проблеми адекватності й еквівалентності перекладу обумовлена безліччю різних підходів до розуміння означених понять. До прикладу, адекватність – це функціональна тотожність оригіналові, тоді як еквівалентність розуміється як більш-менш точне відтворення його змісту [23, с. 153]. У широкому розумінні ці поняття ототожнюються, як-от: «еквівалентність є тотожністю, адекватністю, адекватним перекладом» [11, с. 205]. Звідси, доцільним вбачаємо їх розгляд як взаємодоповнюючих одне одного понять, що мають взаємодіяти з метою добору найбільш влучного перекладацького варіанту. Однак чи має адекватність перевагу над еквівалентним перекладом, особливо якщо мова іде про відтворення мовних особливостей? Двозначна думка знаходить лише одне рішення – текст має бути зрозумілим і доступним читачеві, тобто бути адекватним. Однак інша сторона схиляє до думки М. Гарбовського, котрий наголошує, що саме еквівалентність допомагає розмежовувати «можливе» від «не можливого», що є ефективним прийомом для уникнення «максималізму» під час перекладу тексту [4, с. 265]. Російський дослідник В. Виноградов у своїх роботах головний акцент робить на дослідженні еквівалентності вважаючи, що під цим поняттям слід розуміти збереження відносної рівності змістової, смислової, семантичної інформації, що міститься в оригіналі та перекладі [22]. Таке трактування, на думку вченого, «відбиває повноту і багаторівневність» терміну, проте вводячи поняття «відносної еквівалентності» дослідник переконливо наголошує на тому, що дві абстрактні істоти: закордонний читач ікс та вітчизняний книголюб ігрек не можуть існувати в одній площині. Досвідчений перекладач не дасть цим площинам переткнутися, адже у «художнього перекладу є свій творець, свій мовний матеріал і своє життя в мовному, літературному і соціальному середовищі, що відрізняється від середовища першотвору» [22,с. 9–13]. Це пояснює підміну перекладачами, до прикладу, діалекту мови оригіналу діалектом мови перекладу, що має позитивний вплив на читацьку аудиторію, однак не передає смислову, семантичну, стилістичну та функціонально-комунікативну інформації первинного тексту, а відтак не може свідчити про еквівалентність відтворення діалектного мовлення. Звідси, варто пам'ятати, що еквівалентність на протизагу адекватності має пряму залежність від мети, особливостей тексту перекладу, стилю, інтенцій автора, на котрі власне має робити акцент перекладач для досягнення успішного перекладу. Основне завдання нашої розвідки зокрема і теорії та

практики перекладу загалом полягає у здійсненні максимально можливого перенесення всього масиву мовних особливостей у перекладний текст. Тобто, для створення еквівалентного перекладу «необхідним є урахування змісту та смислу усього тексту оригіналу» [20, с. 110].

Необхідними умовами збереження форми та смислу мовних одиниць є те, що, по-перше, перекладач розпізнає прийоми і тактики, які автор використовує для створення стилістичної одиниці, по-друге, відшукує та підбирає подібні стилістичні елементи для відтворення первинного семантичного значення у друготворі.

Тут варто згадати класифікацію Ю. Найди, яка включає такі типи еквівалентності, як формальну та динамічну [26, с. 159]: перша концентрується на формі і контексті повідомлення (передбачає перенесення елементів першотвору в мову і культуру друготвору, що власне вимагає додаткових пояснень та коментарів), динамічна еквівалентність полягає у тому, щоб зберегти автентичне сприйняття тексту первинним та вторинним читачами художнього тексту. Тобто, при перекладі художнього тексту необхідно враховувати реакцію цільової аудиторії. Окрім того, важливо пам'ятати, що сенс твору інколи заміщує синтаксис, а буква поступається місцем власній смисловій доцільності [26, с. 162]. На цьому етапі підходимо до прагматичної еквівалентності, котра у переважній кількості робіт (див. Н. Немцова [14], О. Шевцова [24]) прирівнюється до адекватності та робить головний акцент на важливості суб'єктивних вимог та очікуванні від читача. Тобто, прагматична еквівалентність регламентує доцільність використання мовних засобів для різних категорій читачів заради досягнення природності у рамках друготвору.

Денотативна еквівалентність у рамках теорії перекладу передбачає створення якнайближчого до оригіналу перекладу. З точки зору теорії перекладу вона має право на існування, однак варто перейнятися питанням, чи така тактика буде доречною з позиції читачького сприйняття, чи не зруйнує смисло вого та прагматичного навантаження твору з точки зору цільового читача, котрий є носієм мовної системи, відмінної від мовної системи першотвору? Наша відповідь – ні. Оскільки, як зазначає російськй кий науковець М. Гарбовський, читачеві «уже нецікаво знати про що пише автор оригіналу. Йому цікаво знати, як це «звучить» мовою оригіналу» [4, с. 411].

Деякі сучасні дослідники (до прикладу С. Амеліна) свідчать про те, що еквівалентність (конотації) більшою мірою «залежать від мовця або певної групи мовців, яка їх використовує. Однак, низка соціальних і психосоматичних досліджень, проведених зарубіжними вченими, засвідчила, що окремі конотації поділяє більшість носіїв мови певної спільноти» [1, с. 8]. Тому, дозволимо собі не погодитися з твердженням Ю. Оболенської, що переклад ніколи не буде ідентичним оригіналові і «серйозний читач розуміє, що перед ним один із «субститутів» оригіналу, котрий може бути замінений іншим, що задовольнятиме його вимоги у відповідності до культурно-історичного контексту. Таким чином, навіть найкращий переклад художнього тексту потрібно розглядати як всього-на-всього тимчасовий еквівалент» [15, с. 138–139]. До прикладу, українська дослідниця Н. Гоца вважає, що досягнення еквівалентності у перекладі емотивно насиченої лексики та національно-специфічної лексики є можливим «за допомогою вживання лексики з відповідним конотативним значенням» [5, с. 56]. Такий підхід нам видається виваженим та доцільним для перекладу мовних особливостей, оскільки «відсутність усталеного еквівалента зовсім не виключає можливість його ситуативного створення, причому з часом, поширюючись у соціумі приймаючої мови,

такий еквівалент може потенційно набути усталеного характеру» [20, с. 143]. Далі, використовуючи проаналізований теоретичний матеріал, спробуємо проаналізувати шляхи еквівалентного відтворення лексичних особливостей, взятих з творів Марка Твена «Пригоди Тома Соєра» та «Пригоди Гекльберрі Фінна». Перша мовна особливість, взята з твору, – дефіксація – «дефісне написання цільного слова з певною експресивною метою» [21, с. 91], не викликає особливих труднощів у перекладі. Наприклад, у творі «Пригоди Гекльберрі Фінна» фіксуємо такий переклад: («Good-ness gracious» [33, с. 112] – «Гос-поди помилуй!» [31, с. 124]). Зважаючи на успішну реалізацію мовної особливості у рамках друготвору дозволимо собі не погодитися з думкою досвідченого теоретика В. Медведева, який зазначає таке: «схоже до того як два яйця, незважаючи на зовнішню схожість, позбавленні взаємозв'язку так і у випадку еквівалентного перекладу схожість не розкриває їхню суть» [13, с. 105]. У центрі уваги перекладача має бути передача ідейного змісту твору зі збереженням форми як засобу вираження цього змісту [22, с. 267]. Звідси, форма не може існувати окремо від сенсу, і перекладач має це враховувати. Так, наприклад, інша лексична особливість, яка полягає у спаяності мовних компонентів, може бути ідентично відтворена у друготворі. Однак, тут варто чітко розуміти, що читач дізнається від цієї мовної особливості. Які емоції вона викличе? Що розповість? У такому випадку варто звернути прискіпливу увагу на контекст. Наскрізний аналіз мовної особливості у творах «Пригоди Тома Соєра» та «Пригоди Гекльберрі Фінна» свідчить, що злиття лексем виникає в результаті швидкоплинності мови, а відтак перенесення мовної особливості у вторинний текст є можливим лише за умови систематичності, або ж пояснювального коментаря. Наприклад: – “*Goodnessgracioussakes, I’d a ben afeard to live in sich A*” [33, с. 195]; – «*Я б у такому будинку побоялася жити, хай Бог милує!*» [30, с. 196]; – «*Крий боже, мені було б страшно жити в такій...*» [29, с. 482]; – «*Я б у такому будинку побоялася жити, Боже борони!*» [31, с. 520].

Певну складність для перекладача становить спорадичне явище малапропізму. Такий тип лексичних особливостей «свідчить про чималі амбіції дійових осіб, що не відрізняються особливим інтелектом. Інконгруентність між претензійністю та неуктвом і лежить в основі комічного потенціалу даного прийому» [12, с. 12]. За таких умов, доречним способом подолання труднощів перекладу мовної особливості є «лінгвістичний і соціокультурний коментар, який однак, не повинен «вплітатися» у сам переклад, а додаватися до тексту» [9, с. 12]. Наприклад, мовна особливість *dolphin/dauphin* у перекладі І. Базилянської відтворена за допомогою лексеми дельфін з подальшим коментарем – Том хотів сказати дофін, французький спадкоємець [31, с. 45].

Таким чином підходимо до інших мовних особливостей: власне невірно написанні слова, наприклад: *old cretur/old creature* та складні для розуміння слова, як-от: *parlyment/parliament*. Коли перекладач працює з неправильно написаними словами, він може використовувати відповідний прийом неадаптованого написання, наприклад: «*old cretur*» – «*стригань*» замість *старигань*. Якщо це складні для розуміння слова, то техніка перекладу також може супроводжуватися імітуванням авторського способу творення слів, а за необхідності – супровідним коментарем. Наприклад, В. Левицька, прагнучи зберегти подібність написання лексичного відхилення від норми «*Mary Antonette/Marie Antoinette*» [33, с. 75], використовує складне ім’я «*Марія Антуанетта*» [30, с. 76] без дефісу, що вочевидь суперечить граматичним нормам української мови, а відтак свідчить про адекватність відтворення асоціативно-образної інформації першотвору.

Наскрізний множинний аналіз перекладів свідчить про спорадичність такої стратегії, тому спробуємо здійснити переклад наступної лексико-семантичної особливості (Nebukadnezar) самостійно. Автор створює слово за допомогою заміни голосних звуків, тому передати смисловий інваріант виділеної лексеми можна у схожий спосіб. Наприклад:

Nebokoodneezzer/Nebukadnezar → o|u, oo|a, ee|e, e|a [32, с. 127];

Навуходоносор/Навухадоносар → o|a, o|a (переклад наш – А.С., І.С.).

Не меншу складність для перекладача становить і передавання слів з додатковим, смисловим та емотивним навантаженням, яке використовують не лише для того, щоб схарактеризувати персонажа, але й висловити глибину задуму автора. Наприклад, Гекльберрі Фінн, так описує зовнішність свого батька: «...*a white to make a body's flesh crawl – a tree-toad white, a fish-belly white*» [32, с. 27]. Ця цитата, на думку сучасного дослідника мовотворчості Марка Твена Д. Вуд, має своїм завданням відтворити наскрізну проблему соціальної нерівності, яка у даному уривку має іншу мету – пригноблення рівних за соціальним статусом людей: «так само як чорношкірий чоловік, до прикладу, Джим підкоряється білій господині, так і Гек, який має світлий колір шкіри, мусить коритися білому господареві, на тлі якого виглядає засмаглишим».

Смислові лексеми вимагають неабиякого творчого розуміння глибин авторського інтенції; бачення сюжетної лінії загалом та образів персонажів зокрема. Дозволимо собі припустити, що аномалії можна перекласти за допомогою такого прийому як (1) підміна значення, наприклад «*coase comb*» – «*гребінець*». Техніка хоч і використана у творі «Пригоди Гекльберрі Фінна» для відтворення неправильно написаного слова, однак зберігає смислове напруження, а відтак є наочним прикладом можливого перекладу «навантажених» слів. У словнику української мови читаємо: (1) гребінка для розчісування льону, конопель, *шерсті*; (2) використовується для ткання килимів (3) решітка; (4) орнамент розпису писанки [25, с. 323]. Уважний і досвідчений читач розуміє, що раб Джим метафорично співвідносить предмет особистої гігієни з неусвідомленим порівнянням себе з твариною, тобто людиною, яка позбавлена вибору та власної думки.

Висновки і перспективи дослідження. Отже, задля еквівалентного відтворення мовних особливостей персонажів художнього твору перекладачі найчастіше вдаються до таких прийомів, як-от: імітування авторського способу творення слів, дефіксація, невірне написання та підмінна значення. Тож можна підсумувати, що для створення успішного перекладу необхідним є урахування форми та смислу усього тексту оригіналу [20, с. 110]. Оскільки, форма мовних особливостей бере безпосередню участь у передачі їх сенсу, вважаємо, що перекладач повинен насамперед прагнути до еквівалентності перекладу, а далі виходячи з принципу адекватності, тобто смислового добору сигментів вихідної мови прагнути до творчого та креативного пошуку вдалих прийомів і способів їх перекладу. Перспективним у цьому виді перекладу вбачаємо комплексне дослідження відтворення фонографічного, граматичного та синтаксичного рівнів мовних особливостей у перекладі.

Література

1. Амеліна С. Конотативна еквівалентність у перекладі // «Філологічні студії», № 11, 2014.
2. Виноградов В. Введение в переводоведение (общие и лексические вопросы). – М., 2001. – 224 с.
3. Галеева Н. Переводимость и некоторые принципы достижения адекватности перевода // «Перевод как процесс и как результат: Язык, культура, психология», 1989.
4. Гарбовский Н. Теория перевода. – М., 2004. – 544 с.

5. Гоца Н. Адекватність та еквівалентність перекладу при передачі розумової лексики в афроамериканському романі українською мовою, № 6, 2009.
6. Демецька В. Теорія адаптації в перекладі : дис...д. філол. наук. – К., 2008. – 580 с.
7. Денежна Е. Відтворення йоркширського діалекту в українських перекладах (на матеріалі роману Д. Г. Лоуренса «Коханець леді Чатерлей») // «Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені В. Винниченка», № 81 (4), 2009.
8. Дитина Т. Мова як репрезентація соціальної влади : до питання перекладу регіональних варіантів англійської мови українськими діалектами (на матеріалі роману З. Сміт «Білі зуби» та його перекладів) // «Іноземна філологія», № 124, 2012.
9. Добровольский Б. Лексические трудности перевода в лингвокультурном аспекте (на материале романа Кристи Вольф «Медея» и поэмы Венедикта Ерофеева «Москва-Петушки») : автореф. дис. ... канд. филол. наук, 2009. – 27 с.
10. Єнчева Г., Струк І. Деформація аномалій діалектного мовлення головних та другорядних героїв М. Твена // «Шляхи подолання мовних та комунікативних бар'єрів : методика викладання гуманітарних дисциплін студентам немовних спеціальностей», 2015.
11. Короткова Л. Семантико-когнітивний та функціональний аспекти текстових аномалій у сучасній англійській художній прозі : автореф. дис. ... канд. філол. наук, 2001. – 30 с.
12. Кутоян А. Композиційно-мовленнєві засоби створення комічного в тексті англійської комедії : автореф. дис. ... канд. філол. наук, 2007. – 19 с.
13. Медведев В. Проблема интерпретации в переводе. Экспрессивность текста и перевод. – Казань, 1991. – 128 с.
14. Немцова Н. Способы передачи грамматических отклонений от нормы при переводе с английского языка на русский : на материале произведений М. Твена : автореф. дис. ... канд. филол. наук, 2011. – 321 с.
15. Оболенська Ю. Художественный перевод и межкультурная коммуникация. – М., 2006. – 335 с.
16. Ольховников Д. Проблемы адекватности передачи языковых единиц текста при переводе // «Семантика текста и проблемы перевода», 1984.
17. Плетенецька Ю. Переклад жаргонізмів, сленгу, вульгаризмів та різновидів соціального діалекту в творі Дж. Селінджера «Над прірвою в житті» // «Наукові записки Національного університету «Острозька академія», № 61, 2016.
18. Маркина М. Адекватность как переводческая проблема (функциональный подход) [Электронный ресурс] / Режим доступа : http://www.nbuv.gov.ua/portal/natural/vdpu/Movozn/2008_14/article/32.pdf.
19. Раті А. Жанрові особливості англійської літератури жахів та їх відтворення українською мовою : дис. ... канд. філол. наук, 2016. – 223 с.
20. Ребрій О. Сучасні концепції творчості у перекладі. – Х., 2012. – 376 с.
21. Рева Н. Засоби графічного оформлення тексту // «Наукові записки», № 89, 2010.
22. Сітко А. Проблема відтворення граматичної семантики інтерогативів засобами цільової мови // «Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики», № 22, 2012.
23. Чередниченко О. Про мову і переклад. – К., 2007. – 248 с.
24. Шевцова О. Співвідношення перекладознавчих феноменів «адекватність» та «еквівалентність» // «Мовні і концептуальні картини світу», № 42, 2012.
25. Словарь української мови [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://r2u.org.ua/>
26. Nida E. Toward a science of translating. – Leiden, 1964. – 334 p.

27. Wood D. Character Synthesis in The Adventures Of Huckleberry Finn // “The Explicator”, № 2, 2012.
28. Твен М. Пригоди Тома Сойєра [Пер. з англ. Ю. Корецького]. – К., 1962. – 175 с.
29. Твен М. Пригоди Тома Сойєра. Пригоди Гекльберрі Фінна [Пер. з англ. І. Стешенко, В. Митрофанова]. – К., 1990. – 496 с.
30. Твен М. Пригоди Гекльберрі Фінна [Пер. з англ. В. Левицької]. – К., 2009. – 368 с.
31. Твен М. Пригоди Тома Сойєра. Пригоди Гекльберрі Фінна [Пер. з англ. І. Базилянської]. – Х., 2013. – 544 с.
32. Twain M. The adventures of Tom Sawyer [Ed. by P. Stoneley]. – New York, 2007. – 238 p.
33. Twain M. The adventures of Huckleberry Finn [Ed. by J. Manis]. – PA., 1998. – 204 p.